

Ана Одоровић, мастер*

Stephen D. King, *Grave New World: The End of Globalization, the Return of History*, Yale University Press, New Haven – London 2017, 290.

Мало која реч је на прагу 21. века толико одјекнула као реч глобализација. Увек пригодан „декор“ прозаичних говора на јавним скуповима и сусретима међународних делегација и незаобилазан део програма разноликих организација, само на интернету употребљена је више од седамдесет милиона пута. Та учестала флоскула, која треба да означи свет у коме се раздаљине скраћују и границе између држава растачу, популарност дугује чињеници да су процеси глобалне привредне, технолошке и културне интеграције свеprisутни, непосредно опипљиви и стога ослобођени непотребне мистификације. У академској заједници процес глобализације сам по себи није упитан, иако не постоји нужно консензус о његовој брзини, као о карактеру и величини ефеката које производи у различитим сферама.

Стивен Кинг (*Stephen King*) у својој последњој књизи, међутим, настоји да понуди једно сасвим другачије виђење „узмирујућег новог света“ у коме ће се одвијати односи међу државама. У Кинговом свету процес глобализације није ни неизбежан ни неповратан, а у контексту актуелних политичких дешавања у светским размерама има чак тенденцију преокрета. У мери у којој та алармантна пројекција треба да поприми обресе научне расправе и буде идеолошки непристрасна, аутор прави бројне историјске паралеле у којима су друштвени процеси слични глобализацији коју данас познајемо у историјском поимању времена изненада узели супротан смер. Ту лежи основна Кингова премиса која прожима све делове књиге, која је без доследног критеријума подељена у четири целине. Феномен глобализације није нов и погрешно је искључиво га везивати за садашњи друштвени поредак заснован на, према његовим речима, западним вредностима и неолибералним идејама. „Повратак

* Ауторка је асистент Правног факултета Универзитета у Београду, *ana.odorovic@ius.bg.ac.rs*.

историји“, како аутор помпезно назива свој метод анализе, омогућава да, уз уважавање контекста, боље разумемо актуелне политичке промене, попут Брежита и победе Доналда Трампа у Сједињеним Америчким Државама, или полемике о политици према мигрантима чији је заједнички именилац растући тренд изолационизма и ресуверенизације.

У првом делу књиге Кинг полази од констатације да цивилизацијски модел који почива на идејама слободног тржишта и либералне демократије није добио коначну битку као што се то чинило неизбежно након пада Берлинског зида. Сада, после више од две деценије од Фукујаминог *Краја историје*¹, постало је јасно, према речима аутора, да се транзиција у либералну демократију није остварила у многим деловима света, било зато што таквих политичких аспирација није ни било, као у Русији, на пример, или се оне једноставно нису оствариле, као што је случај у земљама Блиског истока и Северне Африке након „арапског пролећа“. Такође се испоставило, наглашава аутор, да таква транзиција није предуслов економског напретка, како о томе сведоче стопе привредног раста у Кини. Насупрот томе, успорен привредни напредак у земљама Европске уније и неким земљама Јужне Америке које су пригрлиле идеју слободног тржишта, нарочито након светске кризе, ствара снажан притисак на либералне демократске вредности. Победу Сиризе у Грчкој и одлуку Велике Британије да напусти Европску унију могуће је боље разумети у том контексту.

Пре него што свог читаоца упозна са околностима које прете да изазову кризу међународног политичког и економског поретка, Кинг даје историјски приказ настанка институција које чине окосницу економске глобализације након Другог светског рата: Међународног монетарног фонда, Светске банке и ГАТТ (претече Светске трговинске организације). Оне, према мишљењу аутора, нису биле довољне да покрену обнову ратом разорене Европе која је захтевала дубљу интеграцију. Због тога је усвојен Маршалов план², након чега су основане институције које су омогућиле успостављање једног „новог (западно)европског економског пројекта“. Реч је о Организацији за економску сарадњу³, Европској економској заједници, из које ће потом настати Европска унија, и НАТО-у, који је служио као гарант дубље политичке интеграције. Глобалне и европске институције заједно су, према Кинговом схватању, биле заслужне за изванредне стопе раста у индустријализованим земљама све до осамдесетих го-

¹ Francis Fukuyama, „The end of history?“, *The national interest* 16/1989.

² Познат је и као Европски план обнове (*The European Recovery Plan*).

³ Та организација је касније прерасла у Организацију за економску сарадњу и развој (*The Organization for Economic Cooperation and Development*).

дина прошлог века. Њихова улога се састојала у томе да осигурају мир, да онемогуће повратак политике протекционизма која је обележила међуратни период и, коначно, да спрече наступање рецесије након потреса попут Никсонове одлуке да прогласи неконвертибилност долара за злато.⁴ Тај период стабилности и просперитета аутор поистовећује са периодом који је уследио након Наполеонових ратова, када су велике силе 19. века успоставиле „Концерт Европе“ (*Concert of Europe*) – систем решавања конфликта чији је циљ такође био да спречи шире сукобе европских размера.

Од осамдесетих година 20. века развијене земље су искусиле успорен привредни раст који је коинцидирао са наглом привредном експанзијом у Индији, Кини и неким другим неразвијеним земљама, које су по угледу на западне земље усвојиле „уобичајену мудрост“ тог времена, оличену у принципима Вашингтонског консензуса – фискалне дисциплине, спољнотрговинске либерализације, слободног промета капитала, приватизације и заштите својинских права. Међутим, у светлу последње економске кризе, аутор поставља питање у којој мери је „мантра слободног тржишта и ниске инфлације“ представљала „моду која је маскирала истину“ да континуирана економска експанзија често води ка прекомерном излагању ризику које у условима велике задужености, асиметрије информација и неадекватне регулације узрокује финансијску нестабилност. Институције Бретонвудса и њихови издаци су се, према мишљењу аутора, показали као неадекватни да у условима растуће интернационализације финансијских тржишта спрече да се губици настали у једном делу света плаћају новцем пореских обвезника у другом делу света. У мери у којој државе теже да умање свој удео у губицима глобалних размера, Кинг закључује да је политика међународне сарадње у многим сферама замењена политикама које пре свега имају циљ да заштите специфичне националне интересе.

У другом делу књиге аутор подробније разматра питање тензија између глобализације и суверености националних држава чији су интереси често у колизији са глобалним (општим) интересима. У потрази за узроцима тих тензија, Кинг се зауставља на анализи процеса глобализације који је отпочео у 19. веку, а окончан је светском кризом тридесетих година прошлог века. Ослањајући се на Бјукенонову „Економску теорију клубова“⁵, аутор истиче да је кључна карактеристика глобализације током 19. века утицај малог броја империјалних сила које су се према међународном систему институција односиле као према „клубском добру“. Оне су могле релативно лако да искључе друге

⁴ Тај догађај, познат као „Никсонов шок“, десио се 1971. године када су напуштени златни стандард америчког долара (последња валута која га је напустила) и систем фиксних девизних курсева.

⁵ James M. Buchanan, „An economic theory of clubs“, *Economica* 32(125)/1965.

државе из расподеле добара и услуга произведених у оквиру клуба и да спрече да дође до загушења клуба у смислу отежаног усвајања правила које настаје као последица укључивања већег броја хетерогених држава. Насупрот томе, у 20. веку је формиран велики број националних држава које нису равномерно учествовале у расподели „колача“ створеног глобализацијом, док је утицај старих индустријских земаља ослабљен смањивањем њиховог релативног учешћа у светској привреди. Неочекиване или нежељене последице глобализације у виду растуће неједнакости између и у оквиру појединих држава изазвале су раст отпора према идеји тешње привредне интеграције, односно довеле су у питање само постојање „клуба“. Економска теорија клубова је, према мишљењу аутора, још непосредније примењива на Европску унију, у којој је политика проширења отежала усвајање заједничких политика.

Кинг наглашава да глобализација представља проблем у мери у којој растућа економска неједнакост доводи до промена у политичкој моћи унутар држава, што има за последицу подривање демократског легитимитета глобализације. Другим речима, ако богати у различитим земљама постају све богатији захваљујући глобализацији, што се даље одражава на њихов утицај на доношење политичких одлука, онда је могуће да глобалне институције одражавају преференције елита, а не њених грађана. Позивајући се на налазе Бранка Милановића⁶, Кинг истиче да емпиријски подаци потврђују да су елите у развијеним земљама једни од главних добитника глобализације, што је директна последица велике мобилности капитала, који се сели тамо где ствара већи принос, истовремено умањујући преговарачку моћ радника у развијеним земљама.

Међутим, аутор такође истиче да моћ међународних елита није неограничена и да не постоји, као што се често претпоставља, међународна заједница коју чини група појединаца или влада које деле заједничка уверења и вредности. Реч је о искључиво привременим савезима између држава које су првенствено вођене националним интересом обликованим под утицајем митологије и историје и начином на који се оне интерпретирају током времена. Кинг износи виђење да ће разлике које произилазе из митологије и историје значајно утицати на формирање различитих ставова према глобализацији и допринети јачању „конкурентних верзија глобализације“. Као што је у различитим периодима историје било могуће говорити о кинеској, османској, руској, персијској или афричкој верзији глобализације, које аутор поистовећује са војном или економском превласти појединих држава, тако је вероватно да ће сељењем економске моћи на исток отпор западној верзији глобализације бити све израженији. Поједине

⁶ Branko Milanović, *Global inequality: A new approach for the age of globalization*, Belknap Press, Cambridge, MA 2016.

новонастале институције, попут Азијске инфраструктурне инвестиционе банке, које представљају пандан западним међународним институцијама насталим после Другог светског рата, према Кинговом мишљењу, означавају прве такве наговештаје.

Независно од фактора који обликују „расположење“ појединачних држава према глобализацији, у трећем делу књиге аутор анализира три важна изазова 21. века који теже да преобликују односе међу државама у светским размерама. Први изазов, који је нов у мери у којој се јавља у новим околностима, јесу миграције. Аутор подсећа да су миграције биле једна од првих покретачких снага глобализације још пре Индустриске револуције када су се људи као робови принудно селили из Африке у државе Новог света, али и након тога, овога пута слободно из Европе, у потрази за бољим условима живота. Кинг се зауставља на анализи узрока масовних миграција данас. Нижа стопа смртности деце, која опада брже од стопе рађања, доводи до брзог раста популације у неразвијеним земљама, а раст дохотка и нижи трошкови транспорта омогућавају све већем броју људи да приуште пут.⁷ Када се томе дода снажан утицај конфликта, при чему рат у Сирији може да послужи као еклатантан пример, аутор закључује да се образац миграција променио у односу на 19. век утолико што је основано очекивати да ће реакција развијених држава бити раст изолационизма. Мигрантска криза у оквиру Европске уније управо указује на неадекватност постојећих институција да реше бројна редистрибутивна питања у вези са прихватањем и интеграцијом миграната.

Иако је распрострањено уверење да је технологија један од најважнијих чинилаца дубље међународне интеграције, Кинг износи интересантно запажање да је технологија истовремено и једна од највећих претњи постојећем поретку. За разлику од технолошког прогреса у 19. веку, који је довео до дивергенције између индустријских земаља и остатка света, револуција информационих технологија и иновације у области саобраћаја у другој половини 20. века омогућиле су све већу мобилност капитала и последично тешњу економску међузависност држава. Дуго се чинило да је реч о неповратном процесу, међутим, како аутор истиче, технологија има и своју „тамну страну“. Невероватна брзина протока информација омогућила је да оне буду злоупотребљене у деструктивне сврхе, а све учесталији сајбер криминал доводи до раста неповерења према страним државама и њиховим обавештајним службама. Осим тога, све већи проблем у вези са обиљем информација јесте чињеница да

⁷ Иако интуитиван, тај закључак аутора је у колизији са уобичајеним схватањем да раст дохотка у неразвијеним земљама ублажава основни мотив за миграцију – релативни доходак. Вид. Paul Collier, *Exodus: How migration is changing our world*, Oxford University Press, Oxford 2013.

их филтрирају појединци. Аутор описује парадокс да су наши извори информација заправо све више сужени, будући да се садржај коме имамо приступ прилагођава нашим претходним претрагама и понашању на интернету, а на основу потреба политичких лобиста и маркетиншких агенција. Интересантно је Кингово запажање да су друштвене мреже олакшале видљивост и деловање екстремно десних и левих политичких опција, које свој политички програм уобичајено заснивају на критици глобализације. Према Кинговом мишљењу, њихово све веће присуство у јавном дискурсу индиректно утиче на формирање ставова традиционалних политичких партија у многим државама.

Трећа околност коју аутор убраја у савремене претње глобализацији јесте процес депресијације валуте смањивањем каматних стопа и квантитативним попуштањем (*quantitative easing*), коме су државе масовно прибегле непосредно након последње светске кризе са циљем да стимулишу привреду. Иако се тиме начелно увећава конкурентност домаће привреде и олакшава положај дужника чије је обавеза у тој валути, Кинг истиче да је реч о игри са нултом сумом, под претпоставком да инфлација у једној земљи има за последицу дефлацију у другим земљама. Аутор износи врло проблематичан закључак да су државе у овом случају пропустиле прилику да ускладе своје програме изласка из рецесије, пре свега у сфери фискалне политике, чиме би се, према његовом мишљењу, постигао бржи привредни опоравак на глобалном нивоу и спречиле дисторзије у алокацији капитала.

У последњем делу књиге аутор се осврће на могућа решења за „кризу глобализације“ и анализира зашто је вероватно да она ипак неће бити усвојена. Критикујући „технократска“ решења Јаниса Варуфакиса (*Yanis Varoufakis*) и Јозефа Штиглица (*Joseph Stiglitz*), који деле уверење да треба успоставити нови систем међународних институција које би контролисале међународни проток капитала, Кинг закључује да су њихови предлози немоћни да помире често супротстављене преференције држава. Проблем, према мишљењу аутора, лежи у „трилеми глобализације“ – ограничити демократски избор како би глобални интерес био задовољен, ограничити процес глобализације како би национални интерес био задовољен или „глобализовати демократију“. Последња опција подразумева стварање супранационалних институција које би имале коначну реч у расподели губитака између држава поверилаца и држава дужника. Као што искуство Европске уније сведочи, институционална решења која предвиђају нестанак граница показала су се као неуспешна чак и у простору који је далеко више хомоген него свет као целина. Отуда је, према Кинговом мишљењу, разумно очекивати да ће

у условима дуготрајне безидејности јачати популистичке политичке опције које ће заговарати отпор и неповерење према институцијама глобализације.

Књига обилује занимљивим детаљима и обухвата изузетно широк спектар питања која су предмет горућих дебата у зрелим демократским друштвима. Несумњиво је да ће она врло брзо доћи на ред и у друштвима у којима су јавне полемике готово увек реакционарне и која су склона да увозе готова решења „споља“. Права је штета што се чини да је у давању одговора аутор подлегао сличним притисцима популизма које описује у својој књизи. Да је остао привржен стандардима академског дискурса, у Кинговом свету би постојала јасна дистинкција између привредне и политичке глобализације, као и тржишне привреде и либералнодемократских вредности, будући да је и данас веома распрострањено да се дубља економска интеграција успоставља између држава које су устројене по правилима врло различитих политичких система. Историјске паралеле које аутор прави ретко имају некакву аналитичку вредност, иако представљају занимљиве дигресије. Проблем лежи у чињеници да би се многе епохе које Кинг описује тешко могле окарактерисати као историјски примери глобализације. Универзалност успостављеног економског или политичког поретка у одређеном историјском тренутку била је резултат освајања, док глобализација имплицира добровољан пристанак суверених држава. На истој линији аргументације могуће је критиковати Кингово без основа оптимистичко виђење да су на помолу „конкурентне верзије глобализације“, без подробнијег објашњења у каквој су вези „историја и митологија“ једне државе са преовлађујућим ставом њених гласача према међународним економским институцијама. Кингов налаз о крају глобализације чини се још мање уверљивим ако се узму обзир две тезе које сам аутор посебно наглашава. Прва је да се раст неједнакости као последица глобализације одражава на утицај елита на доношење политичких одлука, којима је по природи ствари у интересу да одрже *status quo*. Друга је да је западна верзија глобализације неодржива због тога што се економска моћ сели на исток, и то управо у државе попут Кине и Индије, чије се становништво убраја у другу групу највећих добитника глобализације. Применом основних налаза теорије јавног избора, која је, чини се, сасвим неоправдано изостала у Кинговој анализи, долази се до закључка да је теза о крају глобализације у тој констелацији односа сасвим неутемељена. То не искључује могућност да раст неједнакости у појединим земљама створи јачи притисак да се успостави опсежнији систем редистрибуције богатства на таласу оснажења популистичких политичких опција чије узроке аутор вешто описује.

Кингов „нови свет“ није испунио висока очекивања која су можда неоправдано створена алузијом на онај Хакслијев. У поређењу са својим узором, ова књига нема визионарски дух који би јој удахнуо ванвременску вредност и готово читав век након првог рукописа. Међутим, њена лака нарација и неубичајена перспектива посматрања последњих политичких догађаја вероватно ће је учинити пријемчивим избором разнолике читалачке публике.